

Lounaismurteiden translatiivisia verbityyppejä

Suomen lounaismurteiden eräät verbityypit poikkeavat muiden murrealueiden vastaavista omalla erikoisella tavallaan. Lounaismurteiden keskeisimmillä puhuma-alueilla ei perinteisesti esiinny ollenkaan *ne*-johtimisia verbejä (ks. Räisänen 1985), jotka ovat muilla murrealueilla tavallisia. Mainitut verbit ovat lounaismurteissa jäännökseltään ikään kuin korvautuneet vastaavilla *ntu/nty*-johtimisilla verbeillä (esim. yleisk. *pitenee* ~ LM *piðenty*). Tilanne on samanlainen kuin liivin kielessä (Laakso 1990: 115–116), jossa siinäkin näyttää tapahtuneen vastaavanlainen korvautuminen; lounaismurteiden kantaa Laakso (mt.) ei väitöskirjassaan tuo esille.

Tässä kirjoituksessa tarkastelen ja luokittelen lounaismurteiden *ntu/nty*-johtimisia verbejä. Ne ovat useimmiten translatiivisia eli ilmaisevat lauseen subjektin muuttumista kantasanan tarkoittamaksi. Edellä mainittu alue käsittää Räisänen (1985: 10) mukaan ainakin Sauvon, Maskun, Merimaskun, Mietoisten ja Honkilahden, mutta siihen voidaan lisätä vielä moni muukin Varsinais-Suomen pitäjä, kuten Vahto, Nousiainen, Mynämäki, Taivassalo ja Kalanti. Esitelen myös toisen murrealueella tunnetun translatiivisen verbityypin, nimittäin *stu/sty*-johtimisen variantin, joka eroaa *ntu/nty*-johtimisesta semanttisesti niin, että verbi ilmaiseekin lauseen subjektin saavan kantasanasta johdetun adjektiivin ominaisuutta. Tämä johdosverbityyppi on frekvenssiltään melko pieni.

Tämän tutkimuksen aineiston olen koonnut enimmäkseen 1980-luvun loppupuolella Maskun murrealueelta, jolla tarkoitetaan Maskun ja sen lähipitäjien muo-

dostamaa aluetta ja jonka murteen hallitsen vuosikymmeniä siellä asuneena ja työskennelleenä. Kyseinen alue on lounaismurteiden ydinaluetta. Molempien verbityyppien levikki ulottuu lounaismurteiden pohjoisessa haarassa ainakin Kalantiin saakka. *ntu/nty*-valtaisuus on jopa voittanut jonkin verran alaa tämän alueen ulkopuolellakin (ks. Räisänen 1985: 11). *stu/sty*-johtimisista verbeistä rajoitun vain lounaismurteille ominaisiin ’jollakin tahrivien aineiden ilmaiseviin translatiiviverbeihin (esim. *Kahlates liajustu aika taväl, muk kyl uides sit pessenty taas*).

Sekä *ntu/nty*- että *stu/sty*-johtimiset verbit ovat tavallisesti refleksiivisiä, eli niille on ominaista subjektin (agentin) toiminnan kohdistuminen subjektin itseensä. Osa johdoksista on ”täysin omia”, eli niillä kaikilla ei ole edes *ne*-johtimista vastinetta suomen muissa murteissa eikä yleiskielessä (esim. *pessenty, voistu*). Esitän kaikki verbit preesensin yksikön 3. persoonassa, jolloin *ntu/nty*-johtimisten erikoisgemaatiota (esim. *suurenttu*) ei tarvitse ottaa huomioon ja *ntu/nty*-johtimiset rinnastuvat paremmin *stu/sty*-johtimisten kanssa.

Lounaismurteissa on suuri määrä sellaisia *ntu/nty*-johtimisia verbejä, joissa johdinta edeltää välittömästi kannan vokaali *e* ja joita voisi täten nimittää *entu/enty*-johdoksiksi. Muita vokaaleita ei tuossa asemassa juuri esiinny, ja näitten poikkeusten lähemmän tarkastelun sivuutan tässä kirjoituksessa. Itse johdin *-ntu/nty* on normaalisti astevaihtelun (*-nt-* ~ *-(n)n-*) ja erikoisgemaation (*-nt-* ~ *-ntt-*) alainen. Johdoksissa on adjektiivivi-

kantaisten lisäksi myös verbikantaisia. Koska useimmat tarkasteltavista johdosverbeistä kuvaavat laajasti ottaen subjektin tilan muutosta, kutsun verbejä yksinkertaisesti *translatiiviverbeiksi*, vaikka jotkut niistä, kuten *rohkentu* 'uskaltaa, tohtii', ovat aikojen kuluessa menettäneet varsinaisen translatiivisen luonteensa. Translatiivisuus tulee näin siis määritellyksi väljemmin kuin *Isossa suomen kieliopissa* (ISK § 337). Tutkimani translatiiviverbit tarkoittavat yleensä kuitenkin Hakulisen (1979: 281) translatiiviverbeille antaman määritelmän mukaisesti subjektin muuttumista siksi tai joutumista siihen tilaan kuin mitä kantasana ilmaisee.

Valtaosa tarkasteltavista *entu/enty-*translatiiviverbeistä jakaantuu kantasanojensa ja rakenneominaisuuksiensa puolesta kahteen pääryhmään, joita nimitän lyhyesti *komparatiiviverbeiksi* ja *geminaatiiverbeiksi*. Näitten lisäksi lounaismurteissa on joitain yksittäisiä *entu/enty-*verbejä, jotka eivät selvästi kuulu kumpaankaan ryhmään, sillä ne sisältävät vieraita piirteitä (ks. alaviitettä 2). Kolmannen ryhmän muodostavat *stu/sty-*johtimiset liikaantumisverbit, jotka on johdettu substantiivikannoista.

Komparatiiviverbit

Komparatiiviverbeiksi kutsun niitä johdoksia, joiden lähtömuodoksi voidaan katsoa kaksitavuisen adjektiivin komparatiivimuoto. Koska nyt rajoitutaan ainoastaan *entu/enty-*segmentin sisältäviin translatiiviverbeihin, on kanta-adjektiivin oltava kaksitavuinen ja *e-* taikka *a/ä-*vartaloinen. Tällaisia ovat siis esimerkiksi seuraavat: *suur* : *suurempi* → *suurentu*; *kova* : *kovempi* → *koventu*.

Verbien yhteys komparatiiviin tulee erityisen ilmeiseksi juuri *a/ä-*vartalosisilla kanta-adjektiiveilla, joita on huomattavasti enemmän kuin *e-*vartalosisia. Adjektiivin toisen tavun *a/ä-*vartalovokaalihan on tunnetusti muuttunut komparatiiv-

vissa ja vastaavassa translatiiviverbissä – kuten vastaavassa kausatiiviverbissäkin – *e:*ksi. Näin syntyneet vartalo-*e:t* ovat siis geneettisesti samat, kuten jo Kettunen (1924: 62) on esittänyt. Hän katsoo komparatiivin *e:n* ulottaneen analogia-vaikutustaan myös verbeihin. Kyseessä on Nymanin (1974: 237–238) mukaan *e-*vartalovariantissa ”ikonisesti” toteutuva komparatiivinen funktio (vrt. myös Laakso 1990: 99–100).¹

Komparatiivilla ja vastaavalla translatiiviverbillä on yhteisenä piirteenä vielä kantavartalon heikkoasteisuus tapauksissa, joissa vartalo sisältää astevaihtelun alaisen konsonantin tai geminaatan. Asia on sinänsä luonnollinen toisen tavun umpinaisuuden vuoksi, eikä tapauksia tunnetakaan juuri enempää kuin seuraavat kuusi tai seitsemän:

soukka : *soukempi* → *soukentu*
piukka : *piukempi* → *piukentu*
jyrkkä : *jyrkempi* → *jyrkentu*
tarkka : *tarkempi* → *tarkentu*
pitkä : *pidempi* → *pidenty*
halpa : *halvempi* → *halventu*
kiltti : *kiltempi* → *kiltenty* (?)

Näistä esimerkeistä voitaneen päätellä, ettei niiden kehitykseen sovi *ne-*johtiminen välivaihe (esimerkiksi **soukkenepi*) niiden vaatiman vahvan asteen vuoksi. Verbit voidaan nähdäkseni siis ymmärtää suoraan komparatiivista syntyneiksi: *e-*vartalovokaali ja heikko aste sitovat kolmikön *soukempi–soukenta–soukentu* jäsenet luontevasti yhteen, jolloin ei oikeastaan tarvita kausatiivista *soukenta-*välivaihehtakaan.²

1. Seikkaa vahvistaa vielä lounaismurteissa tunnettu poikkeuksellinen kolmikko *paksemi–paksenta–paksentu*, jolla on vastineensa virossakin: *paksem–paksendab–paksendub*.

2. Välivaiheena voisi tuskin olla kausatiivista *nta/ntä-*johdostakaan, koska tällainen on selvästi esiintynyt vain muutamassa tunnetussa tapauksessa *hupentu*, *kykenty*, *pakentu*, *tarkentu* ('tarke-

Vastaava ilmeinen yhteys komparatiiviin on myös astevaihteluttomilla rinnakkaistapauksilla, joita on paljon ja jotka ovat muuten samanlaisia kuin edelliset. Esimerkkejä ovat *piänenty*, *vähenty*, *lyhenty*, *enenty*, *pahentu*, *vanhentu*, *nuarentu*, *hilyenty*, *laiskentu*, *alentu*, *ylenty*, *kylmenty*, *julmentu* 'rumenee', *tummentu*, *nöörenty* 'notkistuu', *kypsenty*, *löysenty*, *syventy*, *selventy*, *harventu*, *vahventu*, *loiventu*, *helventy* (*helva* 'halpa'), *tyhjenty* ~ *tyhjänty* ja *parentu* ~ *parantu*. Eri asia on, että lounaismurteiden ulkopuolella ja yleiskielessä vastineet ovat valtaosaltaan *ne*-johtimisia.

Tähän johdostyyppiin ovat ilmeisesti mukautuneet translatiiviverbit *ohentu* (< *ohu(a)*), *lyhenty* (< *lyhy(ä)*) ja *keventy* (< **kevy(ä)*), joiden kanta-adjektiivit esiintyvät murteessa myös muodoissa *ohkane(n)*, *lyhkäne(n)* ja *köykäne(n)*.

Komparatiiviverbien joukko on Suomen lounaisissa (kuten muissakin murreryhmissä erilaisin johtimin) laaja ja vakiintunut; vakiintuneeksi ja yleensä translatiiviseksi voidaan katsoa myös niiden *entu/enty*-yhdysohjin. Koska tämän ryhmän verbien rakenteeseen lisäksi kytkeytyy vartalokonsonantin astevaihtelu, se voi merkitä rakennetyypin olevan iältään vanhempi kuin seuraavaksi käsiteltävä geminaatioverbien rakennetyyppi, jossa puolestaan vallitsee nuorempi ilmiö, lounaismurteiden erikoisgeminaatio.

Geminaatioverbit

Lounaismurteiden erikoisgeminaatio (ks. Rapola 1966: 30–32) kahdentaa 1. tavunrajalla obstruentin (*k*, *t*, *p*, *s*), kun sanan toiseen tavuun on supistuman kautta muodostunut pitkä vokaaliaines; tämä vokaaliaines on myöhemmin lyhentynyt. Geminaatio on kehittynyt lounaismurtei-

nee'), *tokentu*, joiden lähtökohta ei liene adjektiivivi; nuo (nykyäänkin tunnetut) lounaissuomalaiset sanat loukkaavat astevaihtelusääntöä eivätkä kaikki ole nykymurteessa translatiivisia.

siin myöhemmin kuin astevaihtelu; ajoitusta on pohtinut muiden muassa Rapola (mts. 31–32).

Kielessä runsaasti esiintyneistä **eda/eda*-loppuisista nomineista, pääasiassa adjektiiveista, on aikanaan syntynyt monia translatiivisia verbejä siten, että nominin loppuun on sulautunut aiemmin komparatiivista kehittynyt johdin **-entu/enty*. Ilmeiseltä näyttää suunnilleen seuraavan mallin mukainen suora tie adjektiivista *entu/enty*-verbiin:

Malli 1: **korkeða* → **korkeðentuvi* > **korkeentuvi* > **korkkentuvi* > *korkkentuu*

Sulautumisen jälkeen tapahtuu supistuma ja tämän lisäksi geminaatio silloin, kun supistuman seurauksena syntyneen pitkän vokaalin edellä on obstruentti ja muuten geminaatiolle mahdollinen äänneympäristö. Kutakuinkin näin olisivat kehittyneet ryhmän A geminaatioverbit, joita käytetään Maskun murrealueella vieläkin. Geminaatioverbit käsitävät pääasiassa denominaalisia (A) mutta jonkin verran myös deverbaalisia johdosverbejä (B). Molemmissa esiintyy siis ensimmäisellä tavurajalla obstruentissa (*k*, *t*, *p*, *s*) lounaismurteiden erikoisgeminaatio aina sanan konsonanttisysteemin sen salliessa, vaikka ainakin nykyään tässä on hieman horjuntaa.³

A. Adjektiivilähtöisiä johdoksia

<i>korkkentuu</i>	'korottuu, korkenee'
<i>oikkentuu</i>	'oikenee, suoristuu'
<i>vaikkentuu</i>	'vaikeutuu'
<i>selkkentuu</i>	'selkenee'
<i>sakkentuu</i>	'sakenee'
<i>val(k)entuu</i>	'valkenee'

3. Ryhmien A ja B "geminaatioverbeihin" olen rinnastanut myös tosiasiaa geminaatiottomia verbejä (esim. *rohkentuu*, *pimentuu*), koska näiden kehityskulut malleissa 1 ja 2 ovat geminaatiota lukuun ottamatta samanlaiset kuin geminoivilla verbeillä.

<i>kerkkenty</i>	'ohenee (neste)' ⁴
<i>soippentu</i>	'soipenee, jäähtyy (kuuma vesi)'
<i>turppentu</i>	'turpooa, turpenee (puu-astia, puuvene)'
<i>helppenty</i>	'helpottuu, kevenee' (<i>helppiä</i> 'kevyt, helppo')
<i>leppenty</i>	'leppyy, lauhtuu'
<i>lenssenty</i>	'lauhtuu, lämpiää (sää)' (<i>lenssiä</i> 'lauha')
<i>rohkentu</i>	'rohkenee' (ei translatiivinen)
<i>pimenty</i>	'pimenee'
<i>tyrmenty</i>	'kovenee, ankaroituu' (<i>tyrmiä</i> 'vahva; kova, ankara, vaativa')
<i>sitkenty</i>	'sitkenee, sitkistyy'
<i>vailentu</i>	'vajenee' (johtosuhde epäselvä)

B. Verbilähtöisiä johdoksia

<i>kulkkentu</i>	'kulkeutuu'
<i>sulkkentu</i>	'sulkeutuu'
<i>tekkenty</i>	'parantuu, tointuu'
<i>aukkentu</i>	'aukeaa'
<i>pessenty</i>	'tulee pestyksi'
<i>laskentu</i>	'laskeutuu, alenee'
<i>kualentu</i>	'kuoleentuu; puutuu'
<i>tuulentu</i>	'tuulettuu'
<i>tulentu</i>	'tuleentuu' ⁵

Näillä kaikilla translatiivisuus ei ole aivan selkeää, mutta kaikissa tapauksissa voinee puhua ainakin subjektin tilanmuutoksesta. Refleksiivisyyskin vallitsee.

Komparatiiviverbit ja geminaatioverbit ovat samanjohtimisina ulkoisesti toisiaan muistuttavia, mutta ne ovat syntyneet eri motivaatiosta ja eri prosessein, kuten edellä olen esittänyt. Niitä voi etsiä samanlaisilla hakuehdoilla, mutta A-

4. Tämä verbi tavataan Uudessakaupungissa ja Kalannissa, ja siellä tunnetaan myös kantaadjektiivi *kerkki(ä)* 'juokseva, notkea (neste)' (ks. Winter 1978: 48).

5. SKES:n mukaan *tuleentua*-verbi johtuu *tulla*-verbistä.

ja B-ryhmien geminaatiollisia verbinmuotoja on ollut vaikea löytää aiemmasta tutkimuskirjallisuudesta tai *Suomen murteiden sanakirjasta*; viimeksi mainitusta olen löytänyt vain Karjala TI:ssä tavatun partisiippimuodon *korkkentunu* hakusanan *korkeentua* kohdalta. Itselleni kyseiset verbimuodot ovat aivan luontevia, ja käytän niitä myös puheessani. Muistan äitinikin (s. 1909) niitä käyttäneen: hän puhui esimerkiksi *paatin turppentumisest*. Nykyään kuulee usein A- ja B-verbien geminaatiottomia variantteja, sellaisia kuin *korkentu* ja *kulcentu*. Ne vaikuttavat uudennoksilta; geminaatio on selvästikin katoava ominaisuus.

Huomiota kiinnittää se, että ainakin puolella A-ryhmässä luetelluista verbeistä on lounaismurteiden ulkopuolella (tai ainakin kirjakielessä) *ne*-johtiminen samankantainen ja samanmerkityksinen vastine: *korkenee, oikenee, selkenee, sakenee, valkenee, rohkenee, soipenee, turpenee, pimenee*. Vaikka lounaismurteissa katsottaisiinkin koko A-ryhmän lähtökohdaksi juuri tällaiset vastineet, sama ei tunnu todennäköiseltä B-ryhmän suhteen (ks. alaviitettä 2). Ehdotan, että sekä A- että B-ryhmien johtamisen lähtökohdaksi otettaisiin *e*-vartalo vokaalin sisältävä kantasana: A-ryhmässä **eða/eða*-johtiminen⁶ adjektiivi ja B-ryhmässä aina verbi, jolla on *e*:hen päättyvä vartalo, esimerkiksi **kulke-*. Tällainen ”sukulaisuus” voinee analogian tietä kehittää molemmista ryhmistä lopulta hyvin samanhahmoisia *entu/enty*-johdosverbejä geminaatioineen – sellaisia kun kiistatta on. Mahdollinen on myös supistumaverbeihin perustuva analogia, mikä tuottaisi pitkän vartalovokaalin B-ryhmän verbeihin. B-ryhmän kehityksessä voisi uumoilla myös mallia 1 enemmän tai vähemmän muistuttavaa kehityskulkua:

6. Itämerensuomessa nykyisin johtimeen kuuluva *e* on Korhosen (1981: 322) mukaan lohjennut varsinaisista *e*-vartaloista.

Malli 2: *kulkeva → *kulkeventuvi >
*kulkeentuvi > *kulkkentuvi > kulkkentu

Tässäkin mallissa on supistuma ja sen aiheuttama geminaatio; huomattakoon, että lähtömuodoksi sopisi luontevasti 1. partitiippi, ei 1. infinitiivi.

Vedoten Agricolan kieleen Räisänen (1985: 10) pitää itsestään selvänä, että lounaismurteissa olisivat alkuperäisempiä nejohtimiset translatiiviverbit, joista valtaosa on sitten muuntunut vastaaviksi ntujohtimisiksi verbeiksi. Siirtymäprosessissa hän sanoo (mas. 27) olleen välivaiheena tyyppiä *pimentä- olevan kausatiivisen verbin, jossa olisi ollut translatiivisen osan -ne ja kausatiivisen osan -ta/tä sulaumana yhdysjohdin -nta/ntä. Tästä olisi luonnollista päästä lounaismurteeseen refleksiiviseen translatiiviverbiin, kuten *pimenty*. Geminaatiotapauksia, niin kuin *turppentu*, on tällöin tosin vaikea selettää. Samaten jäävät jälleen B-ryhmän verbit selityksettä. Ainoat tuntemani tapaukset, jotka viittaavat mainitunlaiseen kausatiivivälivaiheeseen, ovat alaviitteessä 2 mainitut viisi verbiä (esim. *hupentu*).

B-ryhmän viidessä ensimmäisessä esimerkissä nähdään k:n ja s:n geminaatio, mutta loput viisi ovat rinnakkaistapauksia, joissa ei geminaatio tietenkään voi toteutua.

Mitä tulee A- ja B-ryhmiin kuuluvien verbien yhteiseen tyyppinimeen *geminaatioverbit*, tämä ei ole geminaatiottomien kohdalla oikein kuvaava. Käytän sitä nyt vain paremman puutteessa. Onhan geminaatiottomien kehityskulku lähtökohtineen hyvin samanlainen kuin geminaatiolisten: *laskeva* → ... > *laskeentu*; *kulkeva* → ... > *kulkkentu*; molemmissa tapahtuu supistuma, mutta ensin mainitusta puuttuu vain geminaatio; sen korvaa tavallaan analogia geminaatiolisten taholta. B-ryhmän verbit johtuvat selvästikin tietyistä toisista verbeistä samaan tapaan kuin A-ryhmän verbit on johdettu tietyistä adjektiiveista. Esimer-

kiksi *kulkkentu*-verbin kantasana on verbi *kulke-. Nämä kantasana toimeineet verbit on yleensä helppo tunnistaa, ja ne eivät yleensä ole refleksiivisiä, mutta kaikki B-johdokset ovat samoin kuin A-ryhmän johdoksetkin. Johdosten geminaatioitaipumukseen voi vaikutusta olla silläkin, että geminaatiota esiintyy myös joillain kantasana olevilla ei-supistumaverbeillä (esim. 1. inf. *kulkke*, *sulkke*); joskus kuulee lisäksi sellaisia 1. infinitiivin muotoja kuin *tekke* ~ *tekki*, *näkke* ~ *näkki* (mm. Mynämäessä ja Honkilahdessa).

Tapausten A ja B mallien 1 ja 2 mukaiset diakroniat lounaismurteissa tuottaisivat refleksiivisiä johdoksia, mistä on näkyvänä merkinä lopputuloksissa oleva refleksiivinen päätetävy -tu/ty. Kehityskulkuihin ei nähdäkseni sopisi toista refleksiivisyyden ilmaisinta *u/y johtimen *-untu/ynty- alkusegmenttinä, jollaiseen Hakulinen (1979: 279) viittaa. Luontevammin sopii -entu/enty- geminaatioverbien tapauksessa mallien 1 ja 2 perusteella, ja aivan itsestään selvästi tämä johdin sopii komparatiiviverbeille, joissa e-segmentti periytyy komparatiivista. (Vrt. myös Rappola 1966: 169–170.)

Geminaation mahdollistavia translatiiviverbejä on lisäksi jonkin verran muitakin kuin *entu/enty*-loppuisia, esimerkiksi *sekkantu* 'sekoittuu; sotkeutuu; sekoaa (päästään)', *färskinty* 'härskiintyy, eltaantuu' (*färski* 'eltaantunut'), *kokkontu* 'kerääntyy, kertyy', *koruntu* 'käristyy, korventuu', *härssynty* 'ärsyyntyy' (*härssyntä* 'ärsyttää'), *lissänty* 'lisääntyy' ja *rystönty* 'rustottuu' (*rystö* 'rusto'). Ohitan ne tässä vain maininnalla. Verbissä *erkantu* ei odotuksenvastaisesti ilmenekään geminaatiota; verbi vaikuttaisi olevan Lounais-Suomeen muualta tullut uudehko laina.

Likaantumisverbit

Edellä käsitellyt komparatiiviverbit ovat adjektiivikantaisia; geminaatioverbeissä on puolestaan sekä adjektiivi- että verbi-

kantaisia. Lounaismurteissa käytetään myös määrätyyppisiä substantiivilähetoisiä translatiiviverbejä, jotka nekin ovat refleksiivisiä. Tavallisin on Maskun murrealueelle tunnusomainen *stu/sty*-verbinjohdin, joka korvaa monesti yleiskielen ja muiden murteiden *ntu/nty*-johtimen. Esimerkiksi **likkantu* tai **likantu* ('likaantuu') on lounaismurteiden alueella laajalti tuntematon, ja sen asemesta sanotaan *likastu*. Muita samoin johdettuja verbejä on alueella epälukuisen määrä, ja ne olen nimennyt *likaantumisverbeiksi*⁷. Nämä *stu/sty*-johtimella yleensä kaksitavuisesta substantiivista muodostuneet verbit kuvaavat kantansa ilmaisemalla aineella tahriintumista; astevaihtelullisesta kantavartalosta otetaan aina vahva-asteinen variantti – huolimatta umpitavusta – joten johdostyyppi lienee nuori. Johdin tunnetaan, jos kohta harvinaisempaan, Maskun murrealueen ulkopuolellakin, kuten Sauvossa ja Kallannissa (*hikisty*), Mynämäessä (*kurastu*) ja jopa lounaisten välimurteitten puolella, kuten Pöytyällä (*kualastu*); nämä esimerkiksi löytyvät *Suomen murteiden sanakirjasta* (s. v. *hikistyä, kurastua, kuolastua*). Koiviston (1995: 138) refleksiiviverbejä käsittelevän väitöskirjan taulukossa 10 näytetään lounaismurteiden pohjoishaaran osalta refleksiivisistä verbijohdoksista vain tyyppi (V)VntU, joka kattaa käsillä olevan artikkelin komparatiivi- ja geminaatioverbit. Likaantumisverbejä ei tietääkseni ole käsitelty muussakaan aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa.

Muita likaantumisverbejä ovat *nokistu, multastu, soopastu, paskastu, tomustu, kurastu, savistu, nuljustu, jaohostu, sanastu, rasvastu, sau(hu)stu, kualastu, karvastu, tuhkastu, porostu, roskastu, röhinästy, soosistu, piimästy, hikisty* ja *räkästy*. Kanta voi olla rajatapauksissa yksi- tai kolmitavuisenkin (*voistu, mähtäräisty* –

substantiivi *mähtärä* tarkoittaa jotakin 'tahmeaa likaa'; verbin *äi*-diftongi säilyy sivupainon ansiosta). Olen kuullut niinkin oudon sanan kuin *piarustu* (liikaa sisällä oleskeleva ihminen "pierustuu"). Johdokset ovat enemmän tai vähemmän tilapäiskäyttöisiä, mutta niitä voi tarvittaessa luoda sangen vapaasti – päin vastoin kuin yleiskielessä, jossa herkemmin turvaututaan sellaisiin analyttisiin rakenteisiin kuin esimerkiksi *tulee räkäiseksi*. Yllä lueteltujen likaantumisverbien kantasanoista johdetaan suomen yleiskielessä vain joitakin *utu/yty*- sekä *VV+ntu/nty*-johdoksia, semmoisia kuin *nokeutuu* ja *nokeentuu*. Verbi *likastu* on edellä mainituista translatiiviverbeistä kaikkein yleisin, ja sen voi sanoa olevan produktiivinen ja tavallaan generoivan kaikki muut, kun vain sen kantavartalo korvataan muilla likaavia aineita tarkoittavilla sanoilla vahva-asteisina. On kuitenkin luonnollisempaa sanoa kunkin likaantumisverbin substantiivikannan itsenäisesti käyttävän johdinta *-stu/sty*. Johdin käsittää kausatiivisen komponentin *-t*- ja refleksiivis-passiivis-automatiivisen komponentin *-u/y*- (vrt. Räsänen 1988: 20–23).

Miten sitten *likastu* ja muut vastaavat likaantumisverbit ovat syntyneet? Substantiivilla *lika* on suomessa adjektiivijohdos *lika(i)ne(n)*, jonka ensimmäinen *n* korvautuu obliikvimuodoissa *s*:llä. Syntyy siis obliikvivartalo *lika(i)se-*, josta voi tehdä edelleenjohdoksia ja saada kausatiiviverbin *lika(i)sta*. Kun tästä vielä kuluu *i*-vokaali pois, on kausatiivi yksinkertaistunut lounaismurteiseen muotoonsa, josta johtuu edelleen vastaava translatiiviverbi *likastu*. Näin on *lika*-substantiiville kehittynyt vaiheittain kaksi uutta verbiä:

lika → *lika(i)ne(n)* → *lika(i)se-* →
lika(i)sta > *likasta* → *likastu*

Lienee mahdotonta keksiä muunlaista selitystä translatiiviselle verbinjohtimelle *-stu/sty*.

7. Murteen kantaa kuvaavampi nimitys olisi *likastumisverbit*.

Kutakin likaantumisverbiä vastaa murteessa aina samankantainen kausatiivi-verb, siis *likasta*, *nokista*, *multasta* ja niin edelleen; kausatiivi onkin ilmeisenä välivaiheena, jonka kautta refleksiivinen likaantumisverbi on muodostunut. Kehityksellä lienee yhteisiä juuria viron kanssa, sillä viron kirjakeielestäkin löytyy suomen lounaismurteisten verbien kanssa samantajoisia translatiivisten ja kausatiivisten verbien pareja, esimerkiksi *ligastub*, *ligastab*; *nõgistub*, *nõgistab*; *limastub*, *limastab*; *liivastub*, *liivastab* – lounaissuomalaisten translatiivijohdosten ilmeisiä vastineita. Kulonen-Korhonenkin (1985: 294) mainitsee tämänkaltaisia verbipareja *-tA ~ -tU*.

Sitä vastoin suomalaisissa sanakirjoissa ei juuri ole nyt tarkasteltavia likaantumisverbejä muita kuin *Nykysuomen sanakirjassa* mainittu *kurastua*.⁸ Vaikka Hakulisen (1979) suomen kielen rakennetta ja kehitystä koskeva teos on hyvin kattava, siinä eivät nominikantaisen verbijohtimen *-(i)stu/sty* (mts. 297) yhteydessä tule mitenkään esille likaantumisverbit. Johtimen *-(i)sta/stä* (mts. 295) kohdalla mainitaan kausatiivinen esimerkki *savustaa* ja *Nykysuomen sanakirjassa* tämän sanan yhteydessä myös passiiviverbi *savustua*, mutta *savustaa*-sanana merkityksinä mainitaan vain 'kypsentää savussa', 'puhdistaa savulla' ja 'karkottaa savulla', eli puuttuu merkitys 'tahria savulla'.

Edellä esittämani muotoketju lähtee siis substantiivin adjektiivijohdoksesta. Räisänen (1988: 50) toteaa *Nykysuomen sanakirjan* useimmilla *inen*-johtimisista adjektiiveista ynnä muista johdetuilla translatiivisilla (*s*)*tu*-johdosverbeillä olevan kausatiivivastine (*samaistaa* jne.). Hän mainitsee suomen *stu*-johdosten olevan heikkoasteisia (esim. *pelästyä*), mutta *tu*-johdosten säilyttävän kantavartalon

8. Selvennykseksi sanottakoon, etten nyt siis tarkoita sellaisia verbejä kuten *kellastua*, *mehustua*, *soistua* ym., vaan ainoastaan sellaisia, jotka merkitsevät kantansa aineella tahriintumista.

vahva-asteisena (esim. *aikaistua*); viimeksi mainittu tieto näkyisi olevan sopu-soinnussa lounaismurteiden likaantumis-verbien vahva-asteisuuden kanssa.

Voidaan todeta, että likaantumisverbit muodostavat lounaismurteille ominaisen, morfologisesti ja semanttisesti hyvin yhtenäisen ryhmän. Ryhmän kokoa on kuitenkin vaikea arvioida, sillä näitä johdoksia voidaan muodostaa melko vapaasti erilaisia likaavia aineita tarkoittavista substansiiveista.

Yhteenvetoa

Suomen lounaismurteissa ovat translatiivisten verbien joukossa hallitsevassa asemassa ne johdot, joiden johtimena on *-ntu/nty*. Usemmissa tapauksissa tämä suffiksi liittyy kantavartalon vokaalin *e* perään, jolloin voidaan puhua *entu/enty*-loppuisista translatiiviverbeistä. Nämä jakaantuvat oletetun syntytapansa mukaan niin sanottuihin komparatiiviverbeihin (esim. *halventu*) ja geminaatioverbeihin (esim. *selkkenty*). Jälkimmäinen verbityyppi vaikuttaa nuoremmalta, koska sen kehitykseen on liittynyt lounaismurteiden erikoisgeminaatio; tämä ilmiö näyttäisi myös sulkevan verbien kehityshistoriasta pois *ne*-välivaiheen (**selkenepi*). Lounaismurteille tyyppilisiä ovat niin ikään *stu/sty*-johtimiset, monenlaista 'likaantumista' tarkoittavat translatiiviverbit, joita olen nimittänyt tässä likaantumisverbeiksi, sekä vastaavat kausatiivit (esim. *tuhkastu* ja *tuhkasta*). Kumpiakaan ei yleiskieli tunne, eivätkä tunne kaikki suomalaisetkaan, minkä voi päätellä seuraavasta Vauva.fi-keskustelufoorumin kommentista: "Likastaa? Verbi on liata. Opettele suomen kieltä."

JUSSI PAHIKALA
pahio@wakkanet.fi

Kirjoittaja on matemaatikko ja kielitieteen harrastaja.

Lähteet

- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs painos. Helsinki: Otava.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KETTUNEN, LAURI 1924: Miten on selitettävä suomenkielen *a ~ e, ä ~ e* vaihtelu? – *Virittäjä* 28 s. 57–70.
- KOIVISTO, VESA 1995: *Itämerensuomen refleksiivit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 622. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KORHONEN, MIKKO 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KULONEN-KORHONEN, ULLA-MAIJA 1985: Deverbaalisten *U*-johdosten semantiikka. *Suomi* 161. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAAKSO, JOHANNA 1990: *Translatiivinen verbinjohdin NE itämerensuomalaisissa kielissä*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 204. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Nyky-suomen sanakirja*. Helsinki: WSOY 1980.
- NYMAN, MARTTI 1974: Synkronisen rekonstruoinnin rajat. – *Virittäjä* 78 s. 223–242.
- RAPOLA, MARTTI 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RÄISÄNEN, ALPO 1985: Suomen kielen *ne-* ja *ntu-*, *nty-*johtimiset translatiiviverbit. – *Virittäjä* 89 s. 1–32.
- 1988: Suomen kielen *U*-johtimiset verbit. *Suomi* 141. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 1978.
- Suomen murteiden sanakirja*. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 30. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. URN:NBN:fi:kotus-201110. <http://kaino.kotus.fi/sms> (5.4.2019).
- Vauva.fi-keskustelufoorumi. <https://www.vauva.fi/comment/31653725> (17.11.2017).
- WINTER, HELMER 1978: *Meijän kiäl. Sukkeli sanoi ja sanamparssi Uurestkaupunkist ja muuhalt Vakka-Suamest*. Uusikaupunki: Turu Uurenkaupunkin Kilt.

KIRJALLISUUTTA

Ajalla on paikkansa

Maija Surakka: *Ajan paikka. Ajanilmausten kehityspolkuja lasten kielessä*. Dissertations in Education, Humanities, and Theology 139. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto 2019. 256 s. ISBN 978-952-61-2973-0. Saatavilla verkossa osoitteessa http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-2973-0/.

Lapsen kieli on sellainen ihme, että sen ääreen ovat monet tutkijat pysähtyneet, tosin eri syistä ja lähtökohdista. Perinteisesti se on kiinnostanut psykologiaa ja kasvatustietoa, mutta yhä enemmän myös kielentutkijat ovat etsineet siitä teoreettisia tартtumapintoja. Kansainvälisistä lapsenkielen tutkijoista nykyisin ehkä laa-